

تأثیر رسانه‌ها در پیشگیری از وقوع جرم با تأکید بر پیشگیری از جرائم کودکان بزهکار

داور سرداری

دادگستری استان اردبیل، داد سرای عمومی و انقلاب شهرستان پارس آباد، ایران

Sardari.davar@yahoo.com

عوض سرداری

گروه حقوق، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

Avazsardari1362@gmail.com

چکیده

امروزه رسانه‌ها به عنوان یکی از ابزارهای اصلی انتقال و گسترش ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، در رفتار جوانان و نوجوانان و تغییر رفتار اجتماعی آنان دارای نقش مهمی است. عصری که در آن قرار داریم، عصر ارتباطات و عصر سلطه پدیده‌ی رسانه بر زندگی انسان‌هاست. بی‌گمان برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی موفق گشته‌اند افکار و عقاید انسان‌های بی‌شماری را دستخوش تغییر سازند. برای درمان هر پدیده‌ای باید به سراغ ریشه‌ی به وجود آمدن آن رفت. امروزه ثابت شده که بسیاری از جرایم فعلی نتیجه‌ی اوضاع نابسامان دوره‌ی کودکی است. به این منظور شاهد فعالیت‌های تخصصی در زمینه‌ی بزهکاری اطفال و نوجوانان هستیم. با توجه به اهمیت فوق‌العاده نقش گسترده‌ی رسانه‌ها در زندگی امروزی بشر از پس از جنگ جهانی اول، این مقاله درصدد است تا به بررسی نقش رسانه‌ها در بزهکاری اطفال بپردازد. با استفاده از روش کتابخانه‌ای، اطلاعات و داده‌های مورد نیاز گردآوری شده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که اگر برنامه‌های تلویزیون در راستای اهداف متعالی زندگی بشری باشد، می‌تواند یکی از عوامل تأثیرگذار در جلوگیری از بزهکاری اطفال باشد؛ ولی برنامه‌هایی که به این اهداف توجه نکند می‌تواند منجر به رواج خشونت جنایت در بین اطفال شود.

واژگان کلیدی: رسانه، بزهکاری، اطفال، سینما، تلویزیون، کودکان بزهکار

مقدمه

توجه خاص به کودکان و نوجوانان و حمایت از حقوق آن‌ها، از دیرباز موضوعی مؤکد در دین مبین اسلام بوده است. پیشوای عالیقدر اسلام اهمیت وضع روانی دوران کودکی و دوران را بلوغ در یک حدیث با عبارتی کوتاه و جامع بیان فرموده است. از طرف تعبیر آن حضرت ارزش شخصیت نوجوانان و همچنین وظیفه‌ی پدران و مادران نسبت به آنان را نشان می‌دهد. قال النبی: «الولدُ سیدٌ سبعِ سنینَ و عبدٌ سبعِ سنینَ و وزیرٌ سبعِ سنینَ». (طبرسی، ۱۴۲۲ق)

در این حدیث رسول اکرم کلمه‌ی وزیر را در مورد نوجوانان به کار برده و بزرگترین احترام را به شخصیت آنان نموده است. اگر پدر و مادر به دستور رسول اکرم عمل کنند و نوجوان را در شورای خانواده به همکاری فکری و مشورت دعوت نمایند، در عمل ارزش معنوی او را مورد توجه قرار داده‌اند و به این وسیله خواهش تکریم و احترامش را به نحو شایسته‌ای ارضا کرده‌اند. رشد و تکوین اولیه شخصیت انسان در خانواده شکل گرفته و ساختار خانواده طفل را برای حضور در جامعه آماده می‌سازد؛ اما با توجه به جوامع امروزی و کم رنگ شدن نقش پدر و مادر و پر رنگ شدن نقش رسانه‌های گروهی در آموزه‌های زندگی اجتماعی، که این مسأله مورد تصدیق نظر نظریه‌پردازان علوم اجتماعی نیز قرار دارد، به خصوص تاثیر رسانه‌ها در بزهکاری اطفال و نوجوانان، یک حوزه مطالعاتی مهم و گسترده است که همواره سوالات زیادی را برای حقوقدانان، متخصصان و روانشناسان برانگیخته است و دنیای امروز را شدیداً به خود مشغول داشته است؛ مخصوصاً در کشورهای در حال پیشرفته از جمله ایران که رسانه‌های غربی در تلاشند تا فرهنگ بومی و ملی را از اذهان مردم، بالاخص کودکان و نوجوانان کشور پاک کنند و جای آن را با فرهنگ بیگانه و سرتاسر مادی و غیردینی پر کنند.

بعضی از محققان، معتقدند که رسانه ملی گروهی دارای چنان قدرتی هستند که می‌تواند نسلی تازه در تاریخ بشر پدید آورند، نسلی که با نسل‌های پیشین بسیار متفاوت است. لازر سفلد و مرتن در تشریح این عقاید متفکران می‌نویسد: «وسایل ارتباط جمعی جدید ابزاری بس نیرومند که می‌توان آن را در راه خیر و شر با تاثیری شگرف سود برد و چنانچه کنترل مطلوب وجود نداشته باشد امکان استفاده از این وسایل در راه شر بیشتر از خیر آن است». (ستوده، ۱۳۷۳)

با اطمینان می‌توان گفت عوامل زیادی در این بزهکاریها دخیل است که شاید رسانه یک عامل تسهیل و تحریک کننده باشد بزهکاری اطفال که اولین بار در قوانین انگلستان عنوان شد. (دانش، ۱۳۵۳) و بعدها به عناوین مختلف از قبیل اطفال بزهکار یا بزهکاری نوجوانان و غیره، در تمام دنیا متداول شد.

در پیمان جهانی ملل متحد در مورد حقوق کودک که در سال ۸۹ منعقد شد در ماده ۱۷ خود چهارچوب بین‌المللی را در ارتباط با رسانه‌های جمعی در نظر گرفته است از آنجا که اطفال از لحاظ شخصی در حال شکل‌گیری بود و استفاده جامعه پذیری دارند به محافظت از کودکان در برابر اطلاعات و مطالب زیان آور برای سلامت روانی کودکان سخن می‌گوید. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۷)

ساده‌سازی و استاندارد کردن جرائم خشن و هم با نشان دادن روابط نامشروع خارج از ضوابط ذهن کودکان را درگیر می‌کند و آن‌ها را به بلوغ زودرس می‌رساند بخصوص با نشان دادن اینکه پدر و مادر نیز درگیر این مسائل هستند آن را عادی جلوه می‌دهند؛ همچنین قهرمان جلوه دادن بعضی از شخصیت‌های مورد علاقه بچه‌ها و اینکه آن‌ها برای رسیدن به هدف خود مجاز به هر کار هستند و همچنین نوشیدن مشروبات الکلی، اسلحه سرد، رفتار ناشایست با والدین و معلمان و دوستان تشکیل گروه دوستان و ریاست بر آن و گروه باندبازی و ... می‌تواند از آثار مخرب را رسانه‌های گروهی باشد که به صورت ناشایست از طرف اطفال و نوجوانان بدون محدودیت و نظارت خانواده و دولت استفاده می‌شود. آن‌ها از گروه همسالان و خانواده و مدرسه دور می‌سازد و الگوها و فرهنگ‌های غربی را در سبک زندگی آن‌ها وارد می‌کند که مدگرایی، بی‌حجابی‌ها، روابط دوستانه آشکار

و همزادپنداری کودکان و نوجوانان با آن قهرمانان و وجود عکس و عروسک و کیف و کفش و لباس و حتی لوازم‌التحریر این‌گونه شخصیت‌ها در بازار نشان‌دهنده‌ی علاقه نوجوانان و رسوخ رفتار آن‌ها در ذهن و روان کودکان و نوجوانان است که می‌توان گفت در جوامع امروزی تغییرات به صورت ناهمگن به پیش می‌رود تمدن و تکنولوژی با سرعت ولی هنجارها و الگوها و ارزش‌ها و قوانین در برگیرنده تمدن رشد لازم را ندارد (بخارایی، ۱۳۸۶) و باعث بروز بزه‌های زیادی در بین قشر کودک و نوجوانان مانند دزدی، ضرب و جرح، قتل رابطه نامشروع و ... می‌شود.

دولت‌مردان و جامعه مدنی کشور ما که باید کمر همت ببندند و رسانه‌های گروهی هم در راه تربیت صحیح و تهذیب جامعه وضعیت تمام قشرها را در نظر گرفته و راه و روش زندگی شرافتمندانه و آزاد منشانه را با هنرها و نمایشنامه‌ها به ملت بیاموزند و از هنرهای بدآموز و مبتذل جلوگیری کنند. (موسوی خمینی، ۱۳۷۴)

روش تحقیق

به استناد بررسی‌هایی که در آرشيو کتابخانه‌ها و دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی به عمل آمد، تاکنون به طور مستقیم، تحقیق در زمینه انتخابی حاضر صورت نگرفته اما در ارتباط با اجزاء این موضوع، تحقیقاتی انجام یافته که برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

سلیمی در کتاب خود به عملکرد در رسانه‌ها در شکل دادن به تعریف جرم و نقش آن‌ها در ایجاد تغییرات قانونی و تقویت انواع خاص از راهکارهای عملیاتی پلیس، نقش بسیار مؤثری ایفاء می‌کند و به طـور مثال می‌توان به وضع قوانین مربوط به منع عبور و مرور جوانان و اتخاذ شیوه‌هایی جهت کنترل اماکن خاص اشاره نمود. (سلیمی، ۱۳۸۰)

کی‌نیا در کتاب خود می‌گوید که این تصور مبالغه‌آمیز است که کودکان و نوجوانان را چون موم نقش‌پذیر انگاریم و تلویزیون را به تنهایی عاملی نیرومند بشناسیم که بتواند بر هر نقشی که بخواهد بر جا گذارد و از آنان موجوداتی غیر از آنچه هستند بسازد و پدید آورد. در این سازندگی تاثیر سایر عوامل و روابط اجتماعی مانند رفتار پدر و مادر و الی آخر را نادیده انگاریم. (کی‌نیا، ۱۳۷۳)

مظلومان نیز در مقاله‌ای با عنوان «سینما و اثرش بر رفتارهای ضد اجتماعی» به نقش سینما به عنوان تثبیت و تقویت و تمایلات و رفتارها مبتنی است نه ایجاد رفتارهای تازه و دوم اینکه رغبت به سینما نزد بزهکاران جوانان بیشتر است. اما این دلیل آن نیست که سینما علت بزه کاری جوانان باشد. و سوم اینکه سینما گاه دریچه اطمینانی است برای کسانی است که از عقده‌هایی مختلف در فشار هستند. (مظلومان، ۱۳۷۰)

ساروخانی در کتاب خود، پیشرفته‌ترین وسایل ارتباطی با حجم انبوه در کشورهای نیرومند از نظر اقتصادی و صنعتی تمرکز یافته‌اند. امروز خبرگزاری‌های بین‌المللی شبکه‌های رادیویی و غیره، ارتباطی به جهان صنعتی تعلق دارند. این در حالی است که کشورهایی که در بهره‌مندی از اطلاعات و محصولات فرهنگی و مطبوعاتی در سطح پایینی قرار دارند و امروزه وسایل ارتباط جمعی در انواع و اشکال گوناگون از کارآمدترین ابزارهای جنگ فرهنگی‌اند. (ساروخانی، ۱۳۷۳)

صالح‌پژوه نیز بر این باورند که بررسی انواع شخصیت‌های تلویزیون مانند پسر شجاع و بل و سیاستین و الی آخر، می‌پردازد و در آخر به این نتیجه می‌رسد که این گونه برنامه‌ها به تضعیف نقش مادر و دیگر گروه‌های خانواده می‌پردازد اینها همه سیاست کلی هستند برای تضعیف نقش خانواده و ... (جعفری، ۱۳۷۸)

در یک بررسی، مقایسه‌ای در برخی موازین حقوقی مرتبط با خانواده و کودکان صورت گرفته و این نتیجه به دست آمده که کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک به علت تدوین در جامعه‌ای فردگرا و لیبرال، در برخی موارد مغایر خانواده در اسلام است. (ابدالی، ۱۳۷۳)

مقاله دیگری مندرج در فصلنامه‌ی ندای صادق، در مورد کودکان بزه دیده و بزهکار در حقوق ایران آورده که قانون جزای ایران نیازمند بازنگری در دیدگاه خود راجع به این کودکان است. تمیز سن بلوغ از سنی که بتوان کودک را از جهت کیفری مسئول شناخت، و حذف مواردی از قانون مجازات اسلامی که اجازه تعزیر طفل را صادر نموده، از مواردی است که باید مورد

توجه قرار گیرد. در کاهش آماره بزه‌دیدگی کودک، لازم است قانون‌گذار در مواردی به جرم‌انگاری متوسل شده، ارتکاب برخی اعمال از جمله تشویق کودک به فساد و فحشا را مستوجب مجازات نماید. آثار سوء اخلاقی ارتکاب جرم بر کودک باید مورد توجه قرار گیرد. تسریع در رسیدگی به جرایم علیه اطفال، تشدید مجازات مرتکبان جرم علیه اطفال واعطای جنبه عمومی به کلیه جرایم علیه اطفال، نقش مؤثری در کاهش بزهکاری این قشر نیازمند به حمایت دارد. (اسدی، ۱۳۸۲)

در مقاله‌ای نویسنده سعی کرده انواع کودکان بزه دیده را با توجه به آسیب‌های وارده بر آنان تقسیم کرده و برای هر شکل، راهکارهایی در جهت پیشگیری از آسیب‌های احتمالی در آینده در نظر گیرد و در عین حال جدای از رده‌بندی کودکان و آسیب‌ها، به شناخت زمینه‌های حقوقی که جهت دفاع و حمایت از اطفال بزه‌دیده در قانون جزای ایران تعبیه شده است، بپردازد و گونه‌شناسی دیگری ارائه دهد که با امعان نظر بر سیاست‌های انواع بزه‌دیدگی و مجرمین تدوین شده است. (باقی، ۱۳۸۴)

در یک بررسی تطبیقی، در خصوص قوانین مدون حقوق جزای ایران که مرتبط با حمایت کیفری از اطفال است، روند تکوین سیاست‌های حمایتی ایران و نحوه‌ی قانون‌گذاری و نقش شریعت اسلام در حوزه‌ی سیاست‌گذاری نشان داده شده و با مفاذ حقوق جزای بین‌المللی نیز تطبیق داده شده و نقش قوانین بین‌المللی در تغییر برخی از موازین و به روزشدگی آنها بیان شده است. (مصدقی، ۱۳۷۷)

ISC
دارنده مجوز
۹۶۱۷۰-۱۲۸۰۲

یافته ها :

تعریف طفل (کودک)

قوانین ایران تعریف جامع و مانعی از کودک به دست نمی‌دهند در نتیجه مرز کودکی و بزرگی نامشخص است. در پاره‌ای از مواد قانونی، پایان دوره کودکی رسیدن به سن بلوغ است که شاخصه‌های آن جسمانی است، در پاره‌ای از مواد قانونی دیگر، پایان کودکی رسیدن به سن رشد است که شاخصه‌های آن عقلی و دماغی است که در قانون ایران سن رشد ۱۸ است چه برای دختر و چه برای پسر؛ مگر اینکه خلاف آن ثابت شود. در مواردی هم قانونگذار حداقل سن را برای اشتغال در مراکز تولیدی تعیین کرده است و همچنین در مواردی قانون، حداقل سن، برای شرکت در انتخابات و همه‌پرسی اعلام شده است. (ستوده، ۱۳۷۳)

از نظر حقوق ایران و طبق تبصره‌ی یک ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ «منظور از طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد. در شرع مقدس اسلام سن بلوغ به طور قطع مقرر نشده است و در میان فقها نیز اختلاف نظرهایی وجود دارد. حتی ممکن است ادعا شود که سن، نشان دهنده‌ی واقعی بلوغ نیست و باید نشانه‌های جسمی بلوغ در فرد ایجاد شود. اما به نظر می‌رسد برای داشتن یک نظام حقوقی یکدست باید اماره‌ای برای بلوغ افراد در نظر گرفته شود و این اماره می‌تواند سن باشد. در واقع، شارع اسلام با رسیدن به سن معین و بر اساس غلبه، فرض می‌کند که در آن سن، قوای جسمی و طبیعی صغیر به اندازه‌ی کافی تکامل یافته و از این رو او را بالغ به شمار می‌آورد و احکام بالغ را بر چنین شخصی بار می‌نمایند. (گلدوزیان، ۱۳۷۳)

قانون مدنی نیز به پیروی از قول مشهور فقهای امامیه در تبصره‌ی ۱ ماده‌ی ۱۲۱۰ قانون مدنی چنین مقرر داشته است: «سن بلوغ در پسر ۱۵ سال تمام قمری و در دختر ۹ سال تمام قمری است». لفظ «بلوغ» در لغت به معنای رسیدن به امری می‌باشد. (معین، ۱۳۶۳) و از نظر پزشکی، بلوغ، سن بین ۱۲ تا ۱۴ سال دختران و ۱۴ تا ۱۶ سال در پسران است که در مناطق معتدل حادث می‌گردد و در مناطق گرمسیر زودتر و در مناطق سردسیر دیرتر حادث می‌گردد. (آسیموف، ۱۹۹۹م) به عبارتی مفهوم بلوغ از نظر پزشکی بستگی به دو عامل جنسیت و موقعیت جغرافیایی فرد دارد. از نظر فقهی نیز بلوغ، رسیدن به حد احتلام در مرد و حیض یا حمل در زن است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸) یعنی مقصود از بلوغ در اسلام بلوغ جنسی است.

مفهوم بزه

بزه در لغت دهخدا به گناه، جرم و عصیان تعریف شده و در فرهنگ معین نیز به گناه و خطا معنی کرده و در لسان جامعه شناسی منظور از بزه، سرکشی فرد است در برابر اراده اجتماعی که بوسیله مقررات و قانون تعیین گردیده که در قبال هر فعل بزه، چه مجازاتی توسط چه نهادی و به چه صورتی انجام می‌پذیرد «بزه عبارت است از اقدام به عملی که بر خلاف موازین، مقررات، قوانین و معیارهای ارزشی و فرهنگی جامعه باشد». (فرجاد، ۱۳۷۱) و در ماده دو قانون مجازات اسلامی، هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود. ولی به نظر می‌رسد که دامنه‌ی بزه بیشتر از جرم باشد و شامل هر رفتاری بشود که حتی در قانون برای آن مجازات تعریف نشده است.

بزه‌دیده شخصی است که عمل بزه بر او وارد شده است و بزهکار کسی است که در عمل بزه را انجام می‌دهد بزه دیدگی و بزهکاری ارتباط تعاملی باهم دارند یعنی در عین اینکه بزه‌دیدگی معلول عمل فرد بزهکار است، بزهکاری نیز معلول بزه‌دیدگی است به نحوی که بزه‌دیدگان امروز، بزهکاران آینده خواهند بود و این رابطه تعاملی تداوم خواهد داشت.

طفل بزهکار

طفل در لغت به معنای کودک، نوزاد و بچه کوچک از انسان آمده است (عمید، ۱۳۶۱) و همچنین در قوانین مدنی و جزائی نیز طفل مورد اشاره قرار گرفته است. از نظر برخی علمای حقوق، کودک یا ضغیر در اصطلاح حقوقی به کسی گفته می‌شود که از نظر سن، و روحی لازم برای زندگی اجتماعی نرسیده باشد. (عبادی، ۱۳۸۷)

در ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، طفل چنین تعریف شده است: «منظور از طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد.»

اما بزهکار در لغت به معنای گناهکار و خطاکار مورد اشاره قرار گرفته است و در معنا و مفهوم لفظی عبارت است از: ترک انجام وظیفه قانونی و یا ارتکاب عمل خطایی است که الزاماً عنوان جرم ندارد. مع ذلک اصطلاح بزه غالباً معادل جرم و به ویژه در ارتباط با جرائم ارتكابی از سوی کودکان می‌رود. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۷)

اما از نظر بعضی از علمای حقوق، اطفال بزهکار چنین تعریف شده‌اند: «طفل بزهکار به کسی گفته می‌شود که مرتکب عملی گردد که قانون و یا شرع ارتکاب آن را منع کرده است و یا ترک عملی که انجام آن را واجب و لازم دانسته است.» (شامبیاتی، ۱۳۸۹)

نهایت اینکه واژه «اطفال بزهکار» مورد قبول قانونگذار بوده و در قانون مجازات اسلامی مورد اشاره قرار گرفته است. (م ۸۷ تا ۹۴ ق.م.ا). طفل و نوجوانانی را مورد حکم قرار داده است که در موقع ارتکاب جرم بین ۹ تا ۱۵ سال تمام شمسی داشته باشند؛ پس به نحوه‌ی طفل بزهکار را مورد قبول قرار گرفته‌اند و در عین حال طفل و نوجوانانی را مورد حکم قرار داده است که در زمان ارتکاب جرم ۹ تا ۱۵ سال شمسی قرار دارد و در ماده ۱۴۵ ق.م.ا. اشاره کرد که افراد نابالغ مسئولیت کیفری ندارند و سن بلوغ را ۹ تا ۱۵ سال قمری قرار داده که در اینجا این سوال مطرح می‌شود که کودکی که در سن مابین ۹ تا ۱۵ سال قمری و ۹ تا ۱۵ سال شمسی مرتکب جرم می‌شود که تقریباً تفاوت آن‌ها بین شش تا سه ماه است، آیا بالغ حساب می‌شود و اگر بالغ حساب شوند به دلیل تفسیر مضیق قانون دارای مسئولیت کیفری هستند ولی به دلیل تفسیر قانون به نفع متهم و ماده هشتاد و هفت قانون مجازات اسلامی، نباید برای آنها مجازات تعیین کرد؛ چون نه یا پانزده سال شمسی آنها تمام نشده است. از سوی دیگر با توجه به اینکه شرایط اقلیمی، خانوادگی، فرهنگ و تغذیه‌ای در رسیدن به سن بلوغ و تمییز خوب از بد بر روی کودکان تأثیر زیادی دارد، تعریف واحد از کلمه‌ی نوجوان صحیح به نظر نمی‌رسد و باید این تعریف را نسبت به نوع متهم شخصی‌سازی کرد؛ هر چند آن نیز آسیب‌هایی دارد چون در این صورت افراد طبقه پایین ممکن است بیشتر مورد بی‌عدالتی قرار خواهند گرفت.

منظور از طفل در امور کیفری و مدنی

نگاه قانونگذار به اطفال در امور کیفری و امور مدنی متفاوت است. در حقوق مدنی برای حمایت از حقوق قانون اطفال، قانونگذار دو مقوله را مطرح نظر داشته است عبارتند از بلوغ و رشد، که این امر در برخی از مواد قانونی از جمله ماده ۲۱۱ قانون مدنی مورد اشاره قرار گرفته است: «برای اینکه متعاملین اهل محسوب شوند باید بالغ و عاقل و رشید باشند.»

در ماده ۱۲۰۸ قانون مدنی، قانونگذار غیررشید را تعریف کرده است: «غیررشید کسی است که تصرفات او در اموال و حقوق مالی خود عقلایی نباشد.»

رشد در لغت عربی به معنی قرار گرفتن در راه درست آمده است. (شهیدی، ۱۳۸۶) در تبصره ۱ از ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی، سن بلوغ در پسر پانزده تمام قمری و در دختر نه سال تمام قمری ذکر شده است. (ماده ۱۴۶ قانون مجازات اسلامی)

با توجه به روح قانون در امور مدنی، می‌تواند استنباط کرد که قانونگذار برای رعایت مصلحت و حفظ حقوق اطفال در جامعه، رشد جسمانی و نمو فکری و عقلانی را مورد توجه قرار داده است. اما در قانون مجازات اسلامی کلمه رشد مورد نظر نیست در حالی که عدالت کیفری ایجاب می‌نماید، در قانون جزا نیز رشد کیفری مطرح نظر باشد و علاوه بر مسأله بلوغ، رشد نیز مورد توجه قرار گرفته و یک سنی به عنوان رشد کیفری در قانون پیش بینی گردد تا اینکه سن بلوغ اساس مسئولیت کیفری قرار نگیرد. در واقع عرف عقلاً نمی‌پذیرد که یک دختر ۹ ساله مجازات‌های سنگینی را تحمل نماید.

با توجه به مقررات بین‌المللی و ماده ۱ از کنوانسیون حقوق کودک (که دولت جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۲ به آن ملحق شده است) منظور از کودک، افراد انسانی زیر سن ۱۸ سال تشخیص داده شده است لذا جهت هماهنگی با سیاست‌های بین‌المللی لازم است قانونگذار در امور کیفری نیز سن رشد را مطرح نظر قرار دهد. (شهیدی، ۱۳۸۶)

رسانه

عصر حاضر، عصر القای اندیشه از راه دور است. این عصر، عصر رسانه‌های جمعی است. هنر رسانه‌ها در این است که با حضور در خانه‌ها و ادارات و ... ، تا حدود زیادی جایگزین هر آنچه که تربیت جسم و روح کودک بر عهده‌ی آن است، می‌شود و ذهن و روح کودکان را به خود مشغول می‌کند. ولی خوشبختانه همه مسئولان تربیتی جامعه، از پدران و مادران تا جامعه‌شناسان و روشنفکران، ضمن پذیرش

مزایای آموزشی، هنری و تفریحی رسانه‌های جمعی از بدآموزی آنها نیز بی‌مناک می‌باشند. امروزه خوشبختانه یا متأسفانه به دلیل قرار گرفتن رسانه‌ها در جهت سیاسی، فرهنگی و رسالتی خاص بر عهده دارند و آن انتقال فرهنگ و عرف و عقاید یک جامعه یا یک گروه و دولت در بین جوامع و مردم است و این یعنی تلقین خواسته‌های یک جامعه یا یک گروه یا یک دولت بر مردم. (جوادی، ۱۳۸۴)

نحوه‌ی پیش‌گیری از بزهکاری اطفال

پیشگیری غیرکیفری

پیشگیری در لغت به معنای جلوگیری، دفع، منع سرایت، صیانت و... آمده است. (معین، ۱۳۶۳) از نظر ریشه‌شناسی، کلمه پیشگیری در دو بعد به معنای پیش دستی کردن و به جلوی چیزی رفتن و همچنین به معنی آگاه کردن، خبر دادن و هشدار دادن آمده است. همچنین این واژه در مفهوم جرم‌شناسی، خارج از گستره نظام کیفری تحقیق پیدا می‌کند و عبارت است از «هرگونه اقدامی که جلوگیری از ارتکاب جرم را مورد توجه قرار دهد». از منظر جرم‌شناسی پیشگیرانه، پاسخ‌های پیشگیرانه به پدیده مجرمانه، اقدام‌هایی است که جنبه‌ی کنشی داشته و با ماهیت غیرقهرآمیز یا در مقام سالم‌سازی جامعه یا برای رفع بحران‌های جرم‌زا و یا برای برهم زدن اوضاع و احوال ما قبل از بزهکاری اتخاذ می‌شود. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱)

دستگاه عدالت کیفری تا پایان قرن هجدهم تنها عملی که انجام می‌داد مجازات گناهکار با هدف عبرت‌آموزی به دیگران و ایجاد رعب و هراس در اجتماع بود. چراکه تصور می‌شد، شکنجه و مجازات‌های شدید می‌تواند ترس و وحشت را در اجتماع به وجود آورد و در نتیجه مانع از ارتکاب جرم توسط دیگران گردد، اینگونه سیاست پیشگیری از جرم توأم با انتقام در ملاعام بود که همراه با تبلیغات و توأم با خشونت بسیار در برابر دیدگان مردم انجام می‌گرفت. این نوع سیاست به دلایل مختلفی ناکارآمد ارزیابی شد و در خصوص کاهش جرایم تأثیر قابل توجهی برای آن شناخته نشده است. انریکو فری نخستین کسی بود که از پیشگیری و جانشین‌های غیرکیفری سخن به میان آورد. او در کتاب خود تحت عنوان «فقه‌های نوین حقوق کیفری» در سال ۱۸۸۸ میلادی، خواستار تجدید نظر در حقوق کیفری و توجه به نحوه‌ی مبارزه با بزهکاری شد. او با ارائه یک برنامه‌ی وسیع اقدامات پیشگیرانه را به سوی تدابیر غیرسرکوبگرانه و غیرقهرآمیز هدایت نمود. براین اساس می‌توان گفت، پیشگیری از وقوع جرم براساس نظریات جرم‌شناسی پایه‌ریزی می‌شوند و لذا دارای تقسیم‌بندی متفاوتی است. در تقسیم‌بندی کلی به پیشگیری کیفری (واکنشی) و غیر کیفری (کنشی) تقسیم می‌شوند. چنانچه پیشگیری در معنای وسیع کلمه به کار برده شود شامل طیف وسیعی از اقدامات کیفری و غیرکیفری است. (عباسی، ۱۳۸۰)

شناسایی عوامل جرم‌زا، از دو دیدگاه بزه‌دیدگی و بزهکاری و تلاش در رفع و مهار آنها در زمینه‌ی پیشگیری موثر است. حذف عوامل زمینه‌ساز بزهکاری نظیر عوامل فردی زیستی- روانی، عوامل محیطی، اقتصادی، اجتماعی و... تسلط بر وضعیت پیش‌جنایی و مصون‌سازی کودک از مورد و هدف قرار گرفتن، از طرق پیشگیری از وقوع این بزه است. تقسیم‌بندی سه‌گانه پیشگیری، شامل پیشگیری ابتدایی که شامل سیاستها و طرح‌هایی برای پیشگیری از شرایط جرم‌زا است و بر زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی و سیاست عمومی تمرکز دارد، نظیر تأثیر فقر رسانه‌ها و بیکاری بر وقوع کودک‌آزاری، پیشگیری ثانویه که افراد و گروه‌های در معرض خطر را خطاب قرار می‌دهد و برای این دسته از افراد، مانند کودکان بی‌سرپرست یا بدسرپرست و... تدابیری حمایتی اتخاذ می‌کند. در نهایت پیشگیری ثالث که معطوف به پیشگیری از تکرار جرم در خلال اقدامات فردی برای سازگاری مجدد اجتماعی یا خنثی نمودن بزهکاران پیشین است. (گسن، ۱۳۷۰)

در این تقسیم‌بندی پیشگیری ابتدایی و ثانویه در خصوص پیشگیری قبل از وقوع جرم و شناخت علل و عوامل آن مربوط است. به عبارت دیگر این دو نوع پیشگیری در جرم‌شناسی پیشگیرانه، کاربرد دارد و پیشگیری ثالث نیز پیشگیری کیفری و مربوط به مرحله‌ی بعد از وقوع جرم است. به این ترتیب پیشگیری در دو بخش کیفری و غیرکیفری و در تقسیم‌بندی غیرکیفری به پیشگیری اجتماعی با هدف تأمین حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مردم در سطح جامعه و پیشگیری وضعی با رعایت حقوق و آزادی‌های مدنی و سیاسی مردم در خصوص اقدامات پیشگیرانه تقسیم شده است. آنچه مسلم است تأثیرگذار هر یک از روشها برای حصول کاهش جرایمی نظیر خشونت و سرقت و... و در نتیجه کاهش بزهکاری است که در صورت جمع‌بندی تمامی روشها می‌توان به حصول نتیجه آن خوش بین بود. (همان)

پیشگیری اجتماعی از بزهکاری کودکان

پیشگیری اجتماعی به عنوان یکی از مصادیق پیشگیری غیرکیفری، شامل اقداماتی است که بر کلیه محیطهای موثر در جامعه پذیری فرد و همچنین محیطهایی که دارای کارکرد اجتماعی هستند تأثیرگذار است. از اینرو، در پیشگیری اجتماعی به دنبال هماهنگ سازی اعضای جامعه با قواعد اجتماعی هستیم. در این نوع پیشگیری، ریشه های بزهکاری هدف قرار میگیرد تا از این طریق مانع شکل گیری علل بزهکاری گردد. به این ترتیب پس از شناسایی و تعیین علل اجتماعی ارتکاب جرم، اقدام به برنامه ریزی و سیاست گذاری به منظور از بین بردن این علل و اصلاح آن می نماید، تا از این طریق از ایجاد تمایلات و انگیزه های مجرمانه در افراد جلوگیری کند.

از جمله عوامل ریشه ای مؤثر در وقوع بزه عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و... غیره است که در شکل گیری شخصیت، رفتار، سازگاری یا ناسازگاری فرد با قواعد اجتماعی، مؤثر است. دانشمندان معتقدند هرگونه تغییری که در شرایط و مقتضیات محیط اجتماعی مستقیماً بر فرد اثر می گذارد، جرایم مختلف را شکل می دهد یا آن ها را از بین می برد. جرم شناسی،

واکنش های نابهنجار را نتیجه ی شرایط نابهنجار می داند و معتقد است در صورت فراهم سازی محیط سالم و مساعد، رفتارها بهنجار می شود. (عباسی، ۱۳۸۰)

تأثیر رسانه بر بزهکاری اطفال و نوجوانان بر هیچ کس پوشیده نیست. ممکن است طفلی با دیدن یک صحنه در تلویزیون و تکرار آن مرتکب جرم غیر عمدی شود و یا جرم های زیاد دیگری که ریشه ی ذهنی آن به یک برنامه ی تلویزیونی و یا ماهواره ای و یا عکس در مجلات در مطبوعات برمی گردد ولی در این میان نقش آموزشی رسانه ها، بخصوص رسانه های داخلی را نباید فراموش کرد.

نقش رسانه ها در پیشگیری از وقوع جرم

همچنان که رسانه ی گروهی در بزهکاری تأثیر دارد، در پیشگیری از بزهکاری نیز می تواند بسیار مفید باشد «خشکاندن ریشه های بزه از طریق تأثیر بر فردی که از خود گرایشهای بزهکارانه» نشان می دهد یا بر محیط یکی از قدیمی ترین رویاهای بشریت است. بحث پیشگیری از جرم را آن دسته از حقوقدانان پیش کشیدند که نظام کیفری را برای کاهش اثرات جرم در جامعه کافی نمی دانستند، یکی از نخستین پیشگامان این وادی، جرمی بنتام (۱۸۳۲-۱۷۴۸) حقوقدان و فیلسوف انگلیسی بود. وی که در جستجوی راه حلی برای محو یا حتی الامکان کم کردن تعداد جرایم بود، به «ابزارهای مکمل» برای نظام کیفری اندیشید و «بر نقش آموزش و پرورش (و به ویژه شناخت قوانین)، مذهب و دولت در مراقبت از کودکانی که پدران و مادران آنان نالایقند و نیز بر فعالیتهای فرهنگی و غیره» تأکید کرد. در عصر حاضر مهمترین ابزار فعالیتهای فرهنگی، رسانه های گروهی است که اتفاقاً نقش آن در پیشگیری از جرم، مورد تصریح جرم شناسان و حقوقدانان قرار گرفته است. (عباسی، ۱۳۸۰)

در قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز دولت را موظف کرده برای رسیدن به اهداف والای انسانی و اسلامی از رسانه های گروهی به صورت مطلوبی استفاده کند، در بند ۲ اصل ۳ قانون اساسی نیز بر «بالا بردن سطح آگاهی های عمومی در همه زمینه ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه های گروهی و وسایل دیگر» تأکید شده است. ماده ۴۴ «قانون خط مشی، اصول و برنامه های سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۷ شهریور ۱۳۶۱» هم یکی از رسالت های صدا و سیما را «آموزش عمومی جهت آشنایی مردم با حقوق فردی و اجتماعی، قانون اساسی و قوانین مدنی و جزایی کشور» اعلام کرده است. بنابراین قوه قضائیه که مطابق بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی به «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین» موظف شده است، همسو با سیاستهای ایجابی سازمان صدا و سیما و نیز مطبوعات و سایر رسانه ها، باید از این ظرفیتهای قانونی استفاده بهینه کند؛ بویژه با عنایت به اصل ۱۷۵ قانون اساسی که مقرر می دارد: «شورایی مرکب از نمایندگان رئیس جمهور و رئیس قوه قضائیه و مجلس شورای اسلامی (هر کدام دو نفر) نظارت بر این سازمان خواهد داشت». (محسنی، ۱۳۸۹)

اگر رسانه ها رسالت خود که اطلاع رسانی صحیح، شناساندن قانون و غیره ... است، به درستی انجام دهند و فقط به فکر جلب مخاطب برای رونق بخشیدن به تجارت خود نباشند، می توانند از بسیاری از جرائم پیشگیری کنند؛ چون نقش مهمی در جامعه پذیری کودکان و الگودهی به آنها دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد رسانه‌های ارتباط جمعی با قابلیت‌ها و توانایی‌های خاص خود می‌توانند در رفع مشکلات جامعه بشری مؤثر واقع شده و با نقش‌های مهمی که در جامعه ایفا می‌کنند از قبیل فرهنگ‌سازی، مشارکت اجتماعی، آموزش و غیره به بشریت خدمتی عظیم ارائه کنند. تحولات تاریخی در دو قرن اخیر نشانگر آن است که تفکر بشر تا چه میزان وابسته به ابزارهای رسانه‌ای و ارتباطی بوده است.

- تأثیرات رسانه‌های جمعی بر روی انحرافات اجتماعی، مربوط به تغییراتی است که انسان‌های سازنده، اداره کننده و پخش‌کننده‌ی برنامه‌های آگاهانه یا ناآگاهانه به جامعه عرضه می‌دارند. این نکته را همواره به خاطر داشته باشیم که رسانه‌های جمعی، در مبارزات داخلی ملت‌ها و پیکارهای خارجی بین‌المللی برای تهیج و بسیج عقاید عمومی، و نیز گاهی برای سرکوبی آن، یکی از قاطع‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین حربه‌ها هستند. امروزه کودکان و نوجوانان همه چیز را می‌بینند و یاد می‌گیرند و تکرار می‌کنند. این کاری است که رسانه‌های جمعی با کودکان ما می‌کنند؛ هرچند شاید در کوتاه‌مدت به نظر نرسد ولی در بلند مدت خطرناک خواهد بود چون دیگر خانواده‌ها به دلیل نوع زندگی وقت زیادی برای فرزند خود ندارند و ترجیح می‌دهند بچه‌ها در خانه روبروی جعبه جادویی باشند تا در کوچه.

- باید گفت که ماهواره مخرب‌ترین رسانه‌ی حال حاضر باشد. گسترش روزافزون ماهواره‌ها، گسترش بی‌بند و باری و به وجود آمدن فساد فراگیر در جامعه و به انحطاط کشیده شدن برخی از جوانان و گسترش مشروبات الکلی، ایجاد گروه‌های غربی مانند هوی متال‌ها، رپ‌ها و شیطان‌پرست‌ها و تمایل به مدگرایی و ... همه و همه نشان از هدفمند بودن این تهاجم از طرف دشمن است این بار دشمن با استفاده از روش‌های نرم‌افزاری فکری و تبلیغی بر خلاف دوره‌ی قبل که مردان را مورد حمله قرار می‌داد قلب جامعه یعنی زنان و جوانان را هدف گرفت.

- از جمله تأثیرات مخرب برخی از رسانه‌های جمعی تأثیر بر بزهکاری کودکان است بخصوص در کودکانی که دارای خلاءهای عاطفی و نابه‌سامانی‌های خانوادگی یا عدم تربیت صحیح هستند و اثرات مخربی چون:

- ۱- پرخاشگری و ستیزه‌جویی که اساس جرمی مانند: قتل، ضرب، جرح و ... است.
- ۲- ترویج و عادی کردن جرم که باعث بهنجار شدن آن می‌شود.
- ۳- ایجاد بلوغ زودرس جنسی که جرمی مانند نامشروع را در پی دارد.
- ۴- ترویج فمینیسم و ایجاد حس رقابت بین دختران و پسران برای نشان دادن برتری بر جنس مخالف.
- ۵- تضعیف بنیان اخلاقی خانواده که می‌توان گفت ریشه بسیاری از جرائم است.
- ۶- مخدوش نمودن رابطه‌ی فرزندان دختر و پسر که باعث ایجاد رابطه نامشروع و اعمال منافی عفت می‌شود.
- ۷- تلاش در جهت فرهنگ برهنگی، بدحجابی و بی‌حجابی.
- ۸- دیکته نمودن الگوها و هنجارهای غربی که باعث انجام افعال حرام می‌شود.
- ۹- لوکس‌گرایی و تجملات که باعث جرمی مانند سرقت است.
- ۱۰- یاد دادن به بچه‌ها که مصرف‌گرا باشند که باعث ایجاد انگیزه برای برخی جرائم می‌شود.
- ۱۱- ایجاد روحیه‌ی تنوع‌طلبی جنسی که جرمی مانند روسپی‌گری را در پی دارد.
- ۱۲- عادی کردن مصرف مشروبات الکلی در مواقع مشکلات و احساس آرامش بعد از مصرف آن.
- ۱۳- القای مذاهب باطل و از بین بردن مهدویت و تقدس‌زدایی که باعث جرم‌هایی مانند توهین به مقدسات و غیره ... می‌شود.
- ۱۴- کاهش تعقل و فاصله‌گیری از واقعیت‌ها و تقویت وهم و خیال که باعث جرائم غیرعمدی می‌شود.
- ۱۵- ترویج اعتقاد به شانس که باعث به وجود آمدن جرمی چون قمار و ولگردی می‌شود.
- ۱۶- ایجاد روحیه پوچ‌گرایی که باعث خودکشی می‌شود.
- ۱۷- تغییر افکار سیاسی و اعتقادی که باعث جرائم سیاسی است که اغتشاشات سال ۱۳۸۶ نمونه بارز آن است.
- ۱۸- تبلیغ آزادی بی‌قید و بند که باعث فرار بچه‌ها از خانه می‌شود.

این امر را وسایل دیداری بیشتر از شنیداری بر اذهان و افکار انسان‌ها تأثیر می‌گذارد، امری بدیهی است که ثابت کردن آن نیازی به اصل و اصول خاصی ندارد و همه ما به نحوی با کودکان برخورد کرده‌ایم که توجه خاصی به برنامه‌هایی که جعبه جادویی دارند و با لعاب و رنگ عالی و ممنوع پخش می‌شود

امروزه دنیای غرب تمام توان خود را به کار گرفته است تا نگاه جهانیان را برای همیشه به سمت خود داشته باشد و ابزارش در این راه، رسانه است. و با استفاده از رسانه‌های مورد نظر خود را انتقال می‌دهد. آن‌ها به دنبال جهانی کردن سبک زندگی کاملاً مادی خود و نیز فرهنگ خاص خود هستند. فرهنگی که ضد دین است و دین در آن نقشی ندارد و کاملاً نگاهی مادی و این جهانی در آن موج می‌زند و برای این کار از انواع فیلم‌ها، متون، سایت‌های اینترنتی و... استفاده می‌کند. اما در کشور ما به دلیل اصل ۴۴ قانون اساسی رادیو و تلویزیون در اختیار بخش دولتی است و به موجب اصل ۱۷۵ توسط آنها نظارت می‌شود و بخش خصوصی در آن دخالتی ندارد که این به دلیل عدم وجود رقابت از کیفیت برنامه تلویزیونی کاشته است و دلیل دیگر آن را می‌توان شکاف بین نسل امروز و فرهنگ و دین و علایق آنها دانست که عوامل زیادی باعث به وجود آمدن این شکاف شده و همین کار را برای سازندگان برنامه‌ها دشوار کرده است و از طرفی کمبودهای مالی و سلاقی متفاوت در دادن مجوز در دوره‌های مختلف باعث شده است رسانه‌های داخلی آنچنان که شایسته ملت ماست نتواند در برابر رسانه‌های خارجی ابراز وجود کند؛ هرچند در سال‌های اخیر تلاش‌هایی در گسترش شبکه‌های تلویزیونی و برنامه‌های آن شده است.

منابع:

- ۱- آسیموف، آیزاک. (۱۹۹۹). *تن آدمی*، ترجمه محمد بهزاد (۱۳۸۷)، جلد ۲، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۲- ابدالی، مهرزاد. (۱۳۷۳). *حقوق کودک در کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک و تطبیق آن با حقوق اسلام*، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۳- اسدی، لیلا سادات. (۱۳۸۲). *کودکان بزهکار و بزه‌دیده در حقوق ایران*، فصلنامه ندای صادق، شماره ۳۰، ص ۶۰-۷۵.
- ۴- باقی، عمادالدین. (۱۳۸۴). *گونه‌شناسی حقوق پایمال شده کودکان*، فصلنامه رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران، شماره ۱۴، ص ۳۰-۸.
- ۵- بخارایی، احمد. (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی در ایران*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶- جعفری، محمدجعفر. (۱۳۷۸). *ترمینولوژی حقوق*، تهران، انتشارات کتابخانه گنج دانش.
- ۷- جوادی، یگانه. (۱۳۸۴). *مسئله دختران فراری*، تهران، انتشارات: طرح آینده.
- ۸- خمینی موسوی، روح‌الله. (۱۳۷۴). *آیین انقلاب اسلامی*، تهران، انتشارات آثار امام خمینی (ره).
- ۹- دانش، تاج زمان. (۱۳۵۲). *دادسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی*، تهران، انتشارات کتابخانه ملی.
- ۱۰- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۳). *جامعه‌شناسی ارتباطات*، تهران: انتشارات اطلاعات.
- ۱۱- ستوده، هدایت‌الله. (۱۳۷۳). *مقدمه‌ای بر آسیب‌شناسی اجتماعی*، تهران، انتشارات نور.
- ۱۲- سلیمی، علی. (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی کجروی*، تهران، انتشارات پژوهشکده دانشگاه تهران.
- ۱۳- شامبیاتی، هوشنگ. (۱۳۸۹). *بزهکاری اطفال و نوجوانان*، تهران: انتشارات مجد.
- ۱۴- شهیدی، دکتر مهدی. (۱۳۸۶). *تشکیل قراردادهای و تعهدات*، تهران: انتشارات مجد.
- ۱۵- طبرسی، حسن بن الفضل. (۱۴۲۲ق). *مکارم الاخلاق*، قم: مکتبه الاسلامیه
- ۱۶- عباسی، مریم. (۱۳۸۰). *بررسی خلاءهای قانونی در زمینه پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی اطفال در حقوق ایران با توجه به اسناد سازمان ملل متحد*، تهران: معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضاییه.
- ۱۷- عبادی، شیرین. (۱۳۸۷). *حقوق کودک*، تهران: انتشارات روشنفکران و مطالعات زنان.
- ۱۸- عمید، حسن. (۱۳۶۱). *فرهنگ عمید*، تهران: انتشارات ابن سینا، چاپ بیست و یکم.
- ۱۹- فرجاد، محمد حسین. (۱۳۷۱). *آسیب‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی جرم*، تهران: انتشارات سخن.
- ۲۰- کی‌نیا، مهدی. (۱۳۷۳). *مبانی جرم‌شناسی*، تهران، انتشارات سروش.
- ۲۱- گسن، ریموند. (۱۳۷۰). *جرم‌شناسی کاربردی*، تهران، انتشارات مترجم.
- ۲۲- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۷۳). *تقریرات درس حقوق جزا*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- ۲۳- محسنی، منوچهر. (۱۳۸۹). *جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی*، تهران: انتشارات دیدار.
- ۲۴- مصداقی، مهرنوش. (۱۳۷۷). *حمایت کیفی از اطفال در حقوق جزای ایران و اسناد بین‌المللی*، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکز.
- ۲۵- مظلومان، رضا. (۱۳۷۹). *سینما و اثرش بر رفتارهای ضد اجتماعی*، ماهنامه حمایت، شماره ۱۴۱، ص ۱۵۹-۱۴۱.
- ۲۶- معین، محمد. (۱۳۶۳). *فرهنگ فارسی*، ج ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۲۷- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۷۷). *دانشنامه جرم‌شناسی*، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۲۸- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۷). *مختصر جرم‌شناسی*، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- ۲۹- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۱). *مباحثی در علوم جنایی*، تهران: انتشارات سمت.